

13. Visaltanachoti C., Chantana Viriyavejakul T. R. *Teaching English to Thai students using an artificial intelligence technology algorithmic model: A prototype analysis //Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*. – 2021. – Т. 12. – №. 14. – С. 5623-5630.

14. Sun Z., Anbarasan M., Praveen Kumar D. *Design of online intelligent English teaching platform based on artificial intelligence techniques //Computational Intelligence*. – 2021. – Т. 37. – №. 3. – С. 1166-1180.

15. Creswell J.W. *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. – Pearson Education, Inc, 2012.

16. Miles M. B., Huberman A. M. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. – sage, 1994.

17. Silverman D. *Introducing qualitative research //Qualitative research*. –2016. – Т. 3.– №.3. – С.14-25.

МРНТИ 14.29.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.81.1.008>

А.Б. Шадырова ^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҒАЛЫМ ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ «ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ» ҰҒЫМЫНЫҢ КОНТЕНТ-ТАЛДАУЫ

Аңдатпа

Мақалада зерттеуші ғылыми педагогикалық, психологиялық, арнайы әдебиеттерге сүйене отырып, инклюзивті білім беру мәселесін кеңінен қарастыруға тырысқан. Автор қазақстандық және шетелдік ғалым зерттеушілердің еңбектерін зерделей келе, контент-талдау әдісін пайдалану арқылы «инклюзивті білім беру» ұғымына жан-жақты талдау жасаған. Контент-талдаудың түйіні ретінде инклюзивті білім берудің ерекше сипаттарын анықтаған.

Мақалада инклюзивті білім беру мәселесін зерттеген ғалымдардың еңбектеріндегі мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуды ұйымдастыруда басшылыққа алатын мынадай: медициналық модель, қалыпқа келтіру моделі және әлеуметтік модель сияқты амалдарды анықтаған.

Сонымен қатар, АҚШ мен Еуропа елдерінің білім беру саясатындағы білім беру амалдарына тоқталған: білім беруге қол жетімділікті кеңейту, мейнстриминг, интеграция, инклюзия, білім беру мекемелерін реформалау.

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау негізінде автор өз түсінігін ұсынады, яғни инклюзивті білім беру – бұл әлемдік білім берудің заманауи тенденцияларына сәйкес даму бағыты, білім беру жүйесінде жоғары құндылықтарға, мәдениетке негізделген жаңа деңгейі екенін алға тарта отырып, инклюзивті білім берудің құрылымын анықтаған.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, жалпы білім беретін мектеп, мүмкіндігі шектеулі балалар, инклюзия, оқытудың амалдары, білім беру ортасы.

Шадырова А.Б. ^{1*}

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ» В ТРУДАХ УЧЕНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Аннотация

В статье исследователь опираясь на научно-педагогическую, психологическую, специальную литературу попыталась шире раскрыть проблему инклюзивного образования. Автор на основе изучения трудов казахстанских и зарубежных ученых, используя метод контент-анализа разносторонне раскрывает сущность понятия «инклюзивное образование». Резюмируя контент-анализ определила особенности инклюзивного образования.

В статье ссылаясь на труды ученых приведены такие подходы, как медицинская модель, модель нормализации и социальная модель, которыми нужно руководствоваться в организации обучения детей с ограниченными возможностями.

Также автор раскрывает подходы обучения образовательной политики США и Европы: расширение доступности образования, мейнстриминг, интеграция, инклюзия, реформирование образовательных организаций.

Опираясь на анализ научной литературы, автор представляет свое понимание инклюзивного образования, уточняя, что инклюзивное образование направление развития в соответствии тенденциям мирового образования, новый уровень основанный на высоких ценностях, культуре системы образования, также определяет структуру инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, общеобразовательная школа, дети с ограниченными возможностями, инклюзия, подходы в обучении, образовательная среда.

Shadyrova A.^{1*}

¹ *Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

CONTENT- ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «INCLUSIVE EDUCATION» IN THE WORKS OF SCIENTIFIC RESEARCHERS

Abstract

In the article, the researcher, relying on scientific, pedagogical, psychological, and special literature, tried to expand the problem of inclusive education. The author, based on the study of the works of Kazakhstan and foreign scientists, using the method of content analysis, tried to comprehensively reveal the essence of the concept of «inclusive education». Summarizing the content analysis, I identified the features of inclusive education. The article, referring to the works of scientists, provides such approaches as medical, normalization and social, which should be guided in the organization of education for children with disabilities.

The author also reveals the approaches of teaching educational policy in the United States and Europe: expanding the availability of education, mainstream, integration, inclusion, and restructuring of educational organizations.

Based on the analysis of scientific literature, the author presents his understanding of inclusive education clarifying that inclusive education is a direction of development in accordance with the trends of world education, a new level based on high values, culture of the education system. Moreover the writes determines the structure of inclusive education in his work.

Keywords: inclusive education, general education school, children with disabilities, inclusion, learning approaches, educational environment.

Негізгі ережелер. Инклюзивті білім беру – бұл білім беру жүйесінде дамып келе жатқан жаңа бағыт. Ғалымдардың аталмыш ұғымға ұстанымдары түрлі түсінікте: мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірлескен оқыту; барлық адамдарға тең қарым- қатынас қамтамасыз ету; сапалы білім алуда адам құқығын жүзеге асыру бағыты бойынша білім беру жүйесін дамытудың жоғары формасы; тікелей тәжірибе арқылы әлеуметтік қатынастарын дамыту мүмкіндігі; қандай да бір кемсітушілікке жол бермейтін жүйе және т.б.

Ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау негізінде автордың ұстанымы: инклюзивті білім беру – бұл әлемдік білім берудің заманауи тенденцияларына сәйкес даму бағыты, білім беру жүйесінде жоғары құндылықтарға, мәдениетке негізделген жаңа деңгей.

Инклюзивті білім берудің құрылымы: әрбір оқушының даралығын, жекелігін қабылдау, баршаға білім берудің қолжетімдігі, түрлі оқушылардың әлеуметтік өзара әрекеттесуіне негізделген, тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру ұстанымы, балалардың қажеттіліктерінің түрлілігіне қызметтердің үздіксіздігі.

Кіріспе. ХХІ ғасыр бұл жаңа компьютерлік және ақпараттық технологиялар, экономикалық және демографиялық даму уақыты, сонымен қатар жаңа білім беру технологияларының, қоғамның әлеуметтік, саяси, адамгершілік дамуы. ХХІ ғасырдың басым сипаттарының жетекшісі ретінде әрі кез келген дамудың негізгі мақсаты тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру деп түсінуге болады. Қоғамдық санада осы өзгерістер заманауи тәжірибеден шыққан білім берудің жаңа парадигмасының пайда болуына алып келді. Бұған «инклюзивті білім беру» түсінігін жатқызуға болады [1].

Осы тұста айта кететін жәйт, инклюзивті білім беру түрлі ғылыми бағыттарда түрлі аспектілерде қарастырылады. Инклюзивті білім беру амалын жүзеге асыратын ғылыми мектептердің заманауи тәжірибесі қолданатын мектептік білім беру білім стандартты деген түсініктен арылу қажеттілігін туындатады, себебі білім беру, ең алдымен, адамның жан-жақты дамуына қызмет етуі шарт, білім беру процесінің барлық қатысушыларын тең дәрежеде сапалы біліммен қамтамасыз етуі қажет.

Қазақстандағы мемлекеттік білім беру саясатының басты мақсаты әрбір оқушының білім алып, жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасалуы қажет деп белгіленген [2].

Сонымен қатар, соңғы мәліметтерге сүйенсек: «Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар- 139 887 тұлға болса, соның 37 970 мектеп жасына дейінгі балалар, 95 497 жалпы білім беретін мектептерде білім алатын оқушылар» [3]. Бұл мәліметтер біздің мемлекетімізде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды оқыту үшін жағдай жасау мәселесі әлі де болса өз шешімін іздеу үстінде екендігін білдіреді.

Жоғарыда қарастырылған сұрақтар бүгінгі күні ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыларды оқыту, әсіресе жалпы білім беретін мектептерде енді ендіріліп жүзеге асып жатқан инклюзивті білім беру мәселесінің өзектілігін айқындай түседі.

Материалдар мен әдістер. Зерттеуде теориялық әдістер пайдаланылған: заңнамалық құжаттарды талдау, инклюзивті білім беру мәселесіне қатысты ғылыми әдебиеттерді талдау, саралау, жүйелеу, контент-талдау.

Зерттеудің мақсаты: қазақстандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне талдау жасау негізінде «инклюзивті білім беру» ұғымының мәнін ашу, авторлық өзіндік түсінік қалыптастыру, инклюзивті білім берудің құрылымын анықтау.

Зерттеу барысында біз келесідей *әдіснамалық амалдарды* басшылыққа алдық.

Жүйелілік амалдың (В.П. Беспалько) негізінде зерттеу объектісі мен процестер жүйе ішіндегі өзара байланыстың түрлілігін сипаттауға болады, олар өз кезегінде жүйенің мақсатты жүзеге асуын қамтамасыз етеді. Жүйелілік амал педагогикалық процесті мынадай қасиеттер арқылы модельдеуге бағыттылады: біртұтастық, құрылымдық, иерархия, жүйе мен ортаның өзара тәуелділігі.

Жүйелілік амалды қолдану инклюзия жағдайында болып жатқан процестерді көп-жоспарлы мағынада түсінуге мүмкіндік береді, тәуекелдер мен қарама-қайшылықтарды педагогикалық өтемақысын игеруге жағдайларды қамтамасыз етеді.

Инклюзияның базалық әдіснамалық амалы ретінде *философиялық-антропологиялық амал* (М.М. Борытко) танылады. Бұл амалдың негізінде білім берудің баланың рухани күшіне бағытталуы, оның мүмкіндіктеріне сену деген сияқты жетекші антропологиялық қағидалар орын алады. Педагогикалық антропологияға баланы өзгелермен «диалогта» көру сипат алады, бұл жерде өзгелер ретінде ата-аналар, педагог, өзге оқушы, сынып саналады.

Инклюзивті білім беру жалпы білім берудің даму процесі ретінде баршаға білім берудің қолжетімдігін көздейді, яғни барлық балалардың түрлі қажеттіліктеріне икемделу бағытында, ол өз кезегінде ерекше қажеттілігі бар балаларға білім алуға қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Оқушылар білім алады және алған білімдерін түрлі етіп пайдаланады. Соған қарамастан білім берудің мақсаты барлық оқушылардың нақты қоғамдық мәртебеге жету және өзінің әлеуметтік маңыздылығын негіздеу боп табылады.

Әдебиеттерге жасалған талдау көрсеткендей, инклюзивті білім беру – білім беру жүйесінің жаңа, аса үлкен өзекті заманауи бағыты.

Инклюзивті білім беру (фр. Inclusif – өзіне қамтыған, лат. include-қорытындылау, қосу) – жалпы білім беруді дамыту процесі, ол барлығы үшін білім берудің қолжетімділігін қарастырады, яғни барлық балалардың түрлі қажеттілігіне бейімделу бағытында, ол өз кезегінде ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуға қол жеткізуді қамтамасыз етеді [4].

С.Н. Сорокоумова өз зерттеуінде инклюзивті білім беру – бұл оқыту мен оқуға амал әзірлеуге бағытталғанын, ол амал өз кезегінде балалардың білім алуы мен тәрбиеленуінде түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға икемдірек болуын алға тартады. Сонымен қатар, балалардың қажеттіліктерінің түрлілігіне қызметтердің үздіксіздігі сәйкес келуі, соның ішінде оларға қолайлы білім беру ортасы. Инклюзивті білім беру балаларға тікелей тәжірибе арқылы әлеуметтік қатынастарын дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқытудың негізінде әрбір оқушының даралығын, жекелігін қабылдау идеясы жатыр, осы себепті оқыту әрбір баланың ерекше қажеттілігін қанағаттандыру үшін ұйымдастырылуы қажет [5].

Педагог пен психологтар дәлелдегендей, дені сау балалардың мүмкіндігі шектеулі құрдастарымен қарым-қатынасқа түсіп, өзара әрекеттесуі инклюзивті білім берудің табыстылығын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

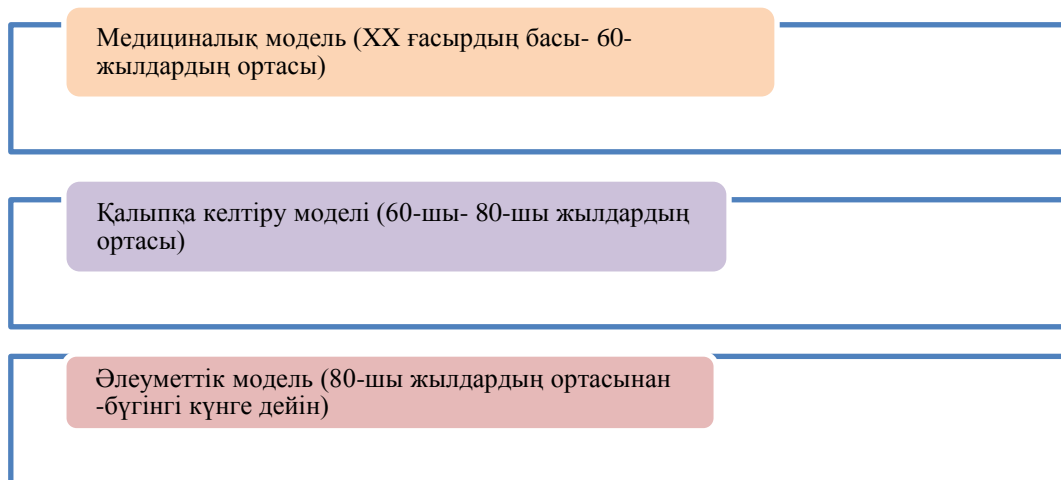
Нәтижелер және талқылау: Ғылыми әдебиеттер талдауы көрсеткендей, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуды ұйымдастыруда бірнеше амалдарды басшылыққа алады [6]:

– Медициналық модель (XX ғасырдың басы – 60-жылдардың ортасы) – мүмкіндігі шектеулі баланы оқыту балаларды бөлумен ұйымдастырылған (мысал балаға диагноз қойылады);

– Қалыпқа келтіру моделі (60-шы-80-шы жылдардың ортасы) – мүмкіндігі шектеулі баланың қоғамдық өмірге интеграциялануын білдіреді;

– Әлеуметтік модель (80-шы жылдардың ортасынан –бүгінгі күнге дейін)– инклюзивті білім берудің жаңа тәжірибесі. Ол әлеуметке баланың мүмкіндігін шектегені үшін жауапкершілік жүктейді, ерекше қажеттілігі бар балаларға қажет жағдай жасап, кез келген мәселесін шешуге көмек беретін және сол балаларды оқытуға жауапкершілік алуға қабілетті мамандар қоғамдастығы, сурет-1.

Сурет -1 Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуды ұйымдастырудағы амалдар
(Л.М.Беткер және т.б.)

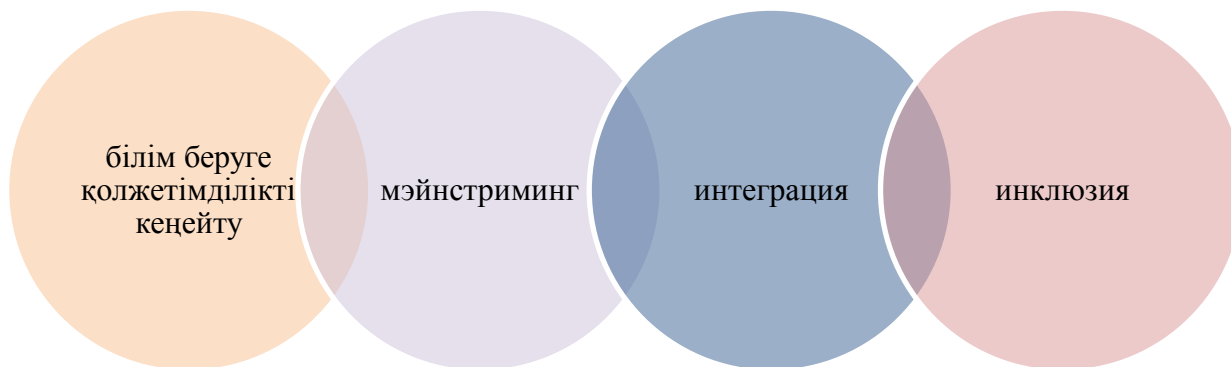

Ресейлік ғалым Л.М.Кашапова өз еңбегінде анықтағандай АҚШ мен Еуропа елдерінің білім беру саясатында мынадай білім беру амалдары жүзеге асырылады [7]:

– білім беруге қол жетімділікті кеңейту,

- мейнстриминг, мүмкіндігі шектеулі балаларды өз құрдастарымен уақытша оқыту, бірлесе бос уақыт өткізу, мерекелерде кездесу,
- интеграция, мүмкіндігі шектеулі балалардың қарапайым білім беру жүйесінде өз құрбыларымен шектеусіз бірлесе оқуы, оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделмеген және өзгеріссіз қалыпты сақтайды,
- инклюзия, білім беру мекемелерін реформалау, оқу бөлмелерін барлық адамдардың қажеттілігіне қарай қайта жоспарлау, сурет -2.

Сурет -2. АҚШ мен Еуропа елдерінің білім беру саясатындағы білім беру амалдары

Инклюзия арнайы білім беру жүйесінен түбегейлі ерекшеленеді, себебі ол жүйе толық немесе жартылай оқшауланған білім беру жағдайларында жүзеге асырылады. 1994 жылы Саламанкада (The Salamanca Framework for Action) қабылданған іс- әрекеттер жоспарында инклюзивті мектептің негізгі сипаттамалары берілген. Инклюзивті білім берудің басым қағидасының мәні келесіде, яғни олардың бастан кешіп жатқан ерекшеліктері мен қиындықтарына тәуелсіз барлық балалар мүмкіндігінше бірге оқуы қажет. Инклюзивті мектептер әр түрлі қажеттіліктерді анықтау және қанағаттандыру қажет, оқытудың түрлі стильдері мен қарқынына бейімделу, нақты оқу бағдарламалары, ұйымдастырылған іс- шаралар, оқыту стратегиялары, серіктес қауымдастықтар мен ресурстарды пайдалану арқылы әрбір оқушыны сапалы біліммен қамтамасыз етуі қажет [8].

Н.В. Борисова, С.А. Прушинский өз еңбектерінде инклюзияның мынадай сипаттамаларын анықтап көрсетеді [9]:

- назар мектеп, бала бақша балаларының барлығына бағытталған,
- бала бақша мен мектеп өзгереді,
- артықшылықты барлық балалар алады,
- жаппай сынып мұғалімні, бала бақша тәрбиешісін бейресми қолдау және сараптау,
- мектептің барлық оқушыларына сапалы білім мен тәрбие беру,
- трансформация.

Келесі кезекте біз шетелдік және қазақстандық ғалымдардың еңбектеріндегі «инклюзивті білім беру» ұғымының мәнін контент- талдау әдісі негізінде ашуға тырыстық, кесте -1.

Кесте -1 Шетелдік және қазақстандық ғалымдардың еңбектеріндегі «инклюзивті білім беру» ұғымына контент -талдау (2010-2022 ж.)

№	Автор	Ұғымның мәні	Дереккөз
1	В.И. Дианова	Инклюзивті білім беру деп мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірлескен оқыту аталады. Ерекше	Проблемы интегрированного обучения и предпосылки их решения: (из опыта работы пилотных площадок интегрированного образова-

		білім беру қажеттілігі бар балалар мұндай тәжірибеде өзге балалармен бірге дамып, кәдімгі оқу орындарына бара алады.	ния детей с ограниченными возможностями здоровья в Краснодарском крае) / В.И. Дианова // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития, 2010. № 4. С. 19-24.
2	S.V. Alekhina	Инклюзивті білім берудің негізін балаларды кемсітуді болдырмайтын идеология құрайды, ол өз кезегінде барлық адамдарға тең қарым-қатынас қамтамасыз етеді және ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдайларды жасайды.	The present stage of inclusive education development in Moscow. Inclusive education, iss. 1. Moscow, Centre “School book” Publ., 2010, pp. 6-11
3	Е.В. Ковалев, М.С. Староверова	Инклюзивті білім беруді ендіру тұрғылықты жері бойынша оның денсаулығы және танымдық мүмкіндіктеріне сәйкес сапалы білім алуға адам құқығын жүзеге асыру бағыты бойынша білім беру жүйесін дамытудың жоғары формасы ретінде қарастыруға болады.	Образовательная интеграция (инклюзия) как закономерный этап развития системы образования // Инклюзивное образование. Выпуск 1. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – 272с.
4	Н.Н. Назарова	Бүгінгі инклюзивті білім беру – қымбат жоба, ол өз кезегінде жаппай мектепте сертификатталған арнайы білім беру ортасын бір мезетте жасау және сақтау, материалды жағдайды жақсарту есебінен бір мұғалімге келетін оқушы санын азайту.	Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения // Социальная педагогика. 2010. № 1. С.77-87.
5	С.В. Алехина	Инклюзивті білім беру (фр. Inclusif – өзіне қамтыған, лат. include-қорытындылау, қосу) – жалпы білім беруді дамыту процесі, ол барлығы үшін білім берудің қолжетімділігін қарастырады, яғни барлық балалардың түрлі қажеттілігіне бейімделу бағытында, ол өз кезегінде ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуға қол жеткізуді қамтамасыз етеді.	Инклюзивное образование для детей с ограниченными возможностями здоровья //Электронная библиотека по психологии – psychlib.ru / [Электронный ресурс].2010г. – режим доступа: URL: http:// www. childpsy.ru/lib/ articles/id/32757.php
6	С.Н. Сорокоумова	Инклюзивті білім беру балаларға тікелей тәжірибе арқылы әлеуметтік қатынастарын дамытуға мүмкіндік береді.	Психологические особенности инклюзивного обучения/ Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т.12 № 3, 2010, С.134
7	З.А. Мовкебаева	Инклюзивті білім беру дамуындағы мүмкіндігі шектеулі балаларды материалды-техникалық және психологиялық-педагогикалық жағдайлардың сәйкестігіне байланысты жалпы білім беретін үрдіске қосу.	Вопросы подготовки педагогических кадров в Республике Казахстан к работе в условиях инклюзивного образования /Педагогика и психология 2013, №2 6-11с.
8	А.С. Сунцова	Инклюзивті білім беру – білім берудің жаңа бағыты және мүмкіндігі шектеулі балаға білім беру қызметін ұсыну нұсқасы ретінде қарастыруға болады.	Теории и технологии инклюзивного образования: учебное пособие. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. – 110 с.
9	Е.И. Андрианова	Инклюзивті білім берудің мәні балаларды қандай да бір кемсітушілікке жол бермейтін жүйе,	Инклюзивное образование: характеристика, сущность, проблемы// Вестник Новгородского государ-

		сонымен бірге білім беру ортасында адамдар қажет ететін жағдайларды жүзеге асыруға көмектеседі.	ственного университета №93, 2016
10	Л.Ю. Вакорина	Инклюзивті білім беру мүгедектердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерін іске асыру саласындағы әлеуметтік саясаттың табиғи элементі болып табылады.	Инклюзивное образование в России: механизмы управления и повышения эффективности. автореферат дисс.канд. социол. н., М.2019
11	Э.К. Ахметова	Инклюзивті білім беру тең құқылы білім негізінде барлық балалардың сапалы білім алуын қамтамасыз ету, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі балаларды ортаның, мектеп пен отбасының қолдауымен жалпы білім үдерісіне ендіру.	Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруде мектеп пен отбасының педагогикалық ынтымақтастығы, PhD докторы дәрежесін алуға дайындалған жұмыс, Шымкент, 2022- 160бет

Кестедегі көзқарастарды түйіндей келе, инклюзивті білім беру – бұл білім беру жүйесінде дамып келе жатқан жаңа бағыт екенін атауға болады.

Ғалымдардың аталмыш ұғымға ұстанымдары түрлі түсінікте екендігі байқалады:

– мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірлескен оқыту;

– барлық адамдарға тең қарым- қатынас қамтамасыз ету;

– сапалы білім алуда адам құқығын жүзеге асыру бағыты бойынша білім беру жүйесін дамытудың жоғары формасы;

– тікелей тәжірибе арқылы әлеуметтік қатынастарын дамыту мүмкіндігі;

– қандай да бір кемсітушілікке жол бермейтін жүйе және т.б.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беру жалпы оқушыларды дамытуда басты екі астарға назар аударады: академиялық (когнитивті, танымдық) және әлеуметтік (аффективті, эмоциялық).

Арнайы және инклюзивті мектептердің көпшілік мұғалімдері академиялық жетістіктерін қолдау мақсатында когнитивті оқу бағдарламасы бойынша дамытуды басты назарға алады. Бұл өз кезегінде мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік дамуын тежеп, назардан тыс қалдырады. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, арнайы білім беру мектептері мен сыныптары әлеуметтік оқу бағдарламасының академиялық бағдарламаға қарағанда маңыздылығы аз деп қабылдайды. Ол арнайы білім берудегі мүгедектігі бар балалардың өз құрдастарынан оқшаулануына әкеліп соғады. Осы тұста инклюзивті білім беру теориясында түрлі оқушылардың әлеуметтік өзара әрекеттесуіне негізделгенін еске салу қажет.

Тәжірибе көрсеткендей, инклюзивті амал білім беру процесінің барлық қатысушыларының (балалар, ата-аналар, мұғалім, қызметкер) неғұрлым толық өзара әрекеттесуіне бағытталған. Бірлескен ынтымақтастық барлығы бірдей тең және әрекеттесетін ерекше орта мен мәдениетті қалыптастырады. Бірлескен жұмыс және қатысу тәжірибесі мектеп қызметкерлері мен оқушылардың құндылықтарына негізделеді, оған сәйкесінше әрбір оқушының немесе ересектің ерекшеліктері ескеріледі. Бұл құндылықтар мектеп қызметкерлерінің балаларға оңтайлы қарым -қатынас жасауында ғана көрініс тауып қоймаған, сонымен қатар ересектердің өзара әрекеттесуінде, әрбір адамның таланты мен ерекшеліктеріне шынайы қуанышында көрінеді.

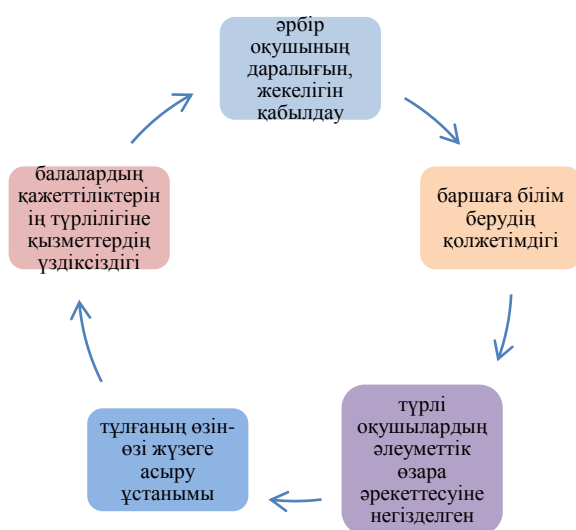
Белгілі болғанадай, әдебиеттерде көрсетілгендей, бүгінгі күнде аталмыш инклюзивті мектепте еңбек ететін мұғалімнің де инклюзивті құзыреттілігін қалыптастыру аса маңызды. Осы тұста И.Н.Хафизуллина өз зерттеуінде болашақ мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігі - бұл интегративті тұлғалық білім беру, оқушылардың түрлі білім беру қажеттіліктерін ескере отырып және мүмкіндігі шектеулі балалардың білім беру мекемесінің ортасына кірігуі, оның дамуы мен өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ете отырып, инклюзивті оқыту процесінде кәсіби функцияларын жүзеге асыратын қабілеттері. Болашақ мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігі

өзіне өзара байланысқан компоненттердің жиынтығы кіріктіреді: мотивациялық, когнитивті, операциялық және рефлексивтік [10].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз *инклюзивті білім беру*- бұл әлемдік білім берудің заманауи тенденцияларына сәйкес даму бағыты, білім беру жүйесінде жоғары құндылықтарға, мәдениетке негізделген жаңа деңгейі -деп түсінік қалыптастыра отырып, инклюзивті білім берудің келесідей құрылымын ұсынамыз (сурет-3):

- әрбір оқушының даралығын, жекелігін қабылдау,
- баршаға білім берудің қолжетімдігі,
- түрлі оқушылардың әлеуметтік өзара әрекеттесуіне негізделген,
- тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру ұстанымы,
- балалардың қажеттіліктерінің түрлілігіне қызметтердің үздіксіздігі.

Сурет-3 Инклюзивті білім берудің құрылымы

Сонымен қатар, Л.Н. Лиходедова еңбегіне сүйене отырып, инклюзивті білім беру- бұл бірлескен оқу сабақтарын, демалыс, мүмкіндігі шектеулі балаларға қосымша білім берудің түрлерін қоса алғандағы бірлескен оқыту (тәрбиелеу) [11].

Жалпыға белгілі дидактикалық қағидалар мен заңдардан бөлек, инклюзивті білім беру арнайы қағидаларға бағынады:

1. Адамның құндылығы оның қабілеттері мен жетістіктеріне байланысты емес. Әр адам бірегей!

2. Әр адам ойлауға және сезінуге қабілетті!

3. Әр адам қарым- қатынасқа түсуге және естулі болуға құқығы бар.

4. Шынайы білім беру тек нақты өзара қарым-қатынаста жүзеге асырылуы мүмкін: барлық адамдар бір- біріне мұқтаж, барлық адамдар құрдастары мен тәлімгердің қолдауы мен достығына мұқтаж.

5. Барлық білімалушылар үшін прогресс олардың өздігімен жасай алатындығында.

6. Әр түрлілік адам өмірінің барлық жақтарын күшейтеді.

Айта кететін жәйт, ғалымдар өз еңбектерінде мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті білім беруді жобалау жағдайында сүйемелдеудің моделін ұсынған [12], кесте -2.

Кесте -2 Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті білім беруді жобалау жағдайында сүйемелдеудің моделі

Кезеңдері	Іс -әрекет түрлері	Нәтиже
Ұйымдастырушылық кезең	Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың қажеттіліктерін анықтайтын зерттеу жүргізу; білім беру жүйесінің үздіксіз инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін зерттеу	Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың қажеттіліктерін анықтайтын зерттеу нәтижесі; білім беру жүйесінің үздіксіз инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін зерттеу нәтижесі.
Аналитикалық кезең	Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді жобалау жағдайында сүйемелдеудің моделін әзірлеу	Модельді әзірлеудің амалдарын анықтау, құрылымын нақтылау.
Бағдарлама мазмұны	Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді жобалау жағдайында сүйемелдеудің моделін апробациядан өткізудегі бағдарламалық-әдіснамалық және ұйымдастырушылық сұрақтары	Зерттеу әдіснамасы, бағдарламаны апробациядан өткізудің құрылымы мен кезеңдері, кеңес беру және диагностика.
Бағдарлама мониторингі	Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді жобалау жағдайында сүйемелдеу моделінің әсеріне мониторинг жасау	Мүмкіндігі шектеулі балаларға инклюзивті білім беруді жобалау жағдайында сүйемелдеу моделінің әсеріне мониторинг нәтижесі
Модельді апробациялау қорытындысы	Апробация нәтижелерін қорытындылау	Зерттеу және апробация нәтижелері бойынша оқу-әдістемелік материалдары

Аталмыш модельдің маңызды сипаттамасы болып оның нәтижеге бағытталғандығы болып табылады. Инклюзивті білім беруді тиімді сүйемелдеу білімалушылардың тұлғалық және кәсіби қалыптасуына әсер етеді, сонымен бірге қорытынды есепте тұлғаның жалпы дамуына.

Қорытынды. Сонымен, жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, инклюзивті білім беру – бұл әлемдік білім берудің заманауи тенденцияларына сәйкес даму бағыты, білім беру жүйесінде жоғары құндылықтарға, мәдениетке негізделген жаңа деңгейі.

Инклюзивті білім беру тәжірибесі маманнан, мұғалімнен мынадай дағдыларды қажет етеді:

- оқу бағдарламасын игерудегі білім беру нәтижелерін талдау;
- оқушының жеке даму траекториясын жобалау,
- сабақтағы оқу ынтымақтастығының жаңа формаларын, жаңа оқу коммуникациясының тәсілдерін әзірлеу;
- педагогтың кәсіби іс-әрекетінде зерттеушілік ұстанымын дамыту.

Осы тұста инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға ықпал ететін бірнеше шарттарды анықтауға болады: тұрақты мемлекеттік әлеуметтік саясат, ол өз кезегінде қоғамның барлық мүшелерінің, олардың психофизикалық дамуына қарамастан интеграциялануының тұжырымдамасын, бағдарламасын және технологиясын әзірлеу; мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларды материалдық қолдауға бағытталған мемлекеттік әлеуметтік саясат; интеграцияланған білім берудің заңнамалық базасын әзірлеу; мүмкіндігі шектеулі балаларға қоғамда толерантты қарым- қатынас қалыптастыру.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Акимова О.И. Инклюзивное образование как современная модель образования // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии. – М.: Издатель: Московский городской психолого-педагогический университет, 2011. – с.10-11
2. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев 2022 жылдың 1 қыркүйегіндегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
3. Аймағамбетов А. ҚР БҒМ Қазақстанда ерекше білім беру қажеттіліктері бар 139 887 адам тұрады. Үкімет отырысындағы баяндамасы. 2020 жыл. <https://primeminister.kz/news/kr-bgm-kazakstanda-erekshe-bilim-beru-kazhettilikteri-bar-139-887-adam-turady-2115957>
4. Алехина С.В. Инклюзивное образование для детей с ограниченными возможностями здоровья //Электронная библиотека по психологии – psychlib.ru / [Электронный ресурс].2010г. – режим доступа: URL: <http://www.childpsy.ru/lib/articles/id/32757.php>
5. Сорокоумова С.Н. Психологические особенности инклюзивного обучения/ Известия Самарского научно-образовательного центра Российской академии наук, т.12 № 3, 2010, С.134
6. Организация инклюзивного образования обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и/или детей-инвалидов: методические материалы для руководителей, педагогов, специалистов сопровождения (учителей-логопедов, учителей дефектологов, педагогов-психологов, социальных педагогов, тьюторов) / авторы-сост. : Л.М. Беткер, М.И. Еременко, Н.В. Лопаткина – Ханты-Мансийск, РИО ИРО, 2016.– 90 с.
7. Кашапова Л.М. Инклюзия в системе профессионального образования: постановка и видение проблемы // Вестник УГАЭС. Наука. Образование. Экономика № 1. - 2012. - С. 105-110.
8. Инклюзивное образование: Стратегии ОДВ для всех детей / Петерс Сийзен Дж./ Под ред. Т.В.Марженко, В.В.Митрофаненко, В.С.Ткаженко; пер. с англ. Ю.В.Мелиник. – Ставрополи: 2010
9. Борисова Н.В., Прушинский С.А. Инклюзивное образование: ключевые понятия. Москва: Владимир: Транзит – ИКС, 2009
10. Хафизуллина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки. Автореферат диссерт.к.п.н., М.2008
11. Лиходедова Л.Н. Теория и практика инклюзивного образования: учебное пособие для группы специальностей «Образование» / Л.Н. Лиходедова - Костанай: КГПИ, 2017. – 165 с.
- 12.Ахаминова А.Ф., Бербекова Х.М. Педагогические условия проектирования инклюзивного образования/Инклюзивное образование: результаты, опыт и перспективы: материалы II Всероссийского Форума с международным участием (26-27 ноября 2020 г., Нальчик) / О.И. Михайленко (отв. редактор); Министерство науки и высшего образования, Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х.М.Бербекова.–Нальчик: Каб.-Балк. ун-т, 2021. – 352 с.

References:

1. Akimova O.I. Inklyuzivnoe obrazovanie kak sovremennaya model' obrazovaniya // Inklyuzivnoe obrazovanie: metodologiya, praktika, tekhnologii.–M.:Izdatel': Moskovskij gorodskoj psihologo-pedagogicheskij universitet, 2011. – s.10-11
2. Қазақстан Respublikasynың Prezidenti Қ.К.Тоқаев 2022 zhyldың 1 қыркүйегіндегі «Әділетті мемлекет. Birtұтас ұлт. Berекелі қоғам» attы Қазақстан halkына Zholdauy. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
3. Ajmағambetov A. ҚР BҒМ Қазақстанда erekshe bilim beru қажетtilikteri bar 139 887 adam тұрады. Ykimet otyrysyндағы bayandamasy. 2020 zhyl. <https://primeminister.kz/news/kr-bgm-kazakstanda-erekshe-bilim-beru-kazhettilikteri-bar-139-887-adam-turady-2115957>
4. Alekhina S.V. Inklyuzivnoe obrazovanie dlya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya //Elektronnaya biblioteka po psihologii – psychlib.ru / [Elektronnyj resurs].2010g. – rezhim dostupa: URL: <http://www.childpsy.ru/lib/articles/id/32757.php>
5. Sorokoumova S.N. Psihologicheskie osobennosti inklyuzivnogo obucheniya/ Izvestiya Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk, t.12 № 3, 2010, S.134
6. Organizaciya inklyuzivnogo obrazovaniya obuchayushchihsya s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya i/ili detej-invalidov: metodicheskie materialy dlya rukovoditelej, pedagogov, specialistov soprovozhdeniya (uchitelej-logopedov, uchitelej defektologov, pedagogov-psihologov, social'nyh pedagogov, t'yutorov) / avtory-sost.: L. M. Betker, M.I. Eremenko, N.V.Lopatkina – Hanty-Mansijsk, RIO IRO, 2016.– 90 s.

7. Kashapova L.M. *Inklyuziya v sisteme professional'nogo obrazovaniya: postanovka i videnie problemy* // *Vestnik UGAES. Nauka. Obrazovanie. Ekonomika № 1.* - 2012. - S. 105-110.
8. *Inklyuzivnoe obrazovanie: Strategii ODV dlya vseh detej / Peters Sijzen Dzh./ Pod red. T.V.Marzhenko, V.V.Mitrofanenko, V.S.Tkazhenko; per. s angl. Yu.V.Melinik. – Stavropoli: 2010*
9. Borisova N.V., Prushinskij S.A. *Inklyuzivnoe obrazovanie: klyucheveye ponyatiya. Moskva: Vladimir: Tranzit – IKS, 2009*
10. Hafizullina I.N. *Formirovanie inklyuzivnoj kompetentnosti budushchih uchitelej v processe professional'noj podgotovki. Avtoreferat dissert.k.p.n., M.2008*
11. Lihodedova L.N. *Teoriya i praktika inklyuzivnogo obrazovaniya: uchebnoe posobie dlya gruppy special'nostej «Obrazovanie» / L.N. Lihodedova - Kostanaj: KGPI, 2017. – 165 s.*
12. Ahaminova A.F., Berbekova H.M. *Pedagogicheskie usloviya proektirovaniya inklyuzivnogo obrazovaniya/Inklyuzivnoe obrazovanie: rezul'taty, opyt i perspektivy:materialy II Vserossijskogo Foruma s mezhdunarodnym uchastiem (26–27 noyabrya 2020 g., Nal'chik) / O.I.Mihajlenko (otv. redaktor); Ministerstvo nauki i vysshego obrazovaniya, Kabardino-Balkarskij gosudarstvennyj universitet im. H.M. Berbekova. – Nal'chik:Kab.-Balk.un-t,2021. – 352 s.*

МРНТИ: 14.15.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.81.1.009>

К.К. Муканова^{1*}

¹ Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Семей қ., Қазақстан

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

Аңдатпа

Мақалада қазақ тілін оқыту әдістемесі бойынша ғылымының негізін қалаған ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының тәжірибелік ұстанымдарға бай әдістемелік еңбектері талданады. Ахмет Байтұрсынұлы тұжырымдауынша, білім берудің басты өзегі мектепке аса тәжірибелі, білімді мұғалім, білім беруге қажетті деген құрал-жабдықтар, бағдарламалар, оқытуға сай келетін оқу құралдары аса қажет деп есептеген. Осындай басымдықтарды алға жылжыту және дайындау мақсатында ерен еңбек еткен және еңбек жолында өз мақсатына жеткен.

Сонымен қатар мақалада балалардың сауатын ашу үшін дайындаған «Оқу құралы», қазақ тілін пән ретінде оқытатын «Тіл – құрал» оқулықтары қарастырылады. Аталған оқулықтарды меңгертуге бағытталған, оқытудың практикалық жағын қарастырған «Баяншы», «Тіл жұмсар» сияқты еңбектеріндегі оқыту мәселесі қозғалады. Оқулықтарынан басқа да білім беру, оқыту мәселесін көтерген мақалалары талданады. Мақалаларында ғалым ана тілімізді қандай әдіс-тәсілдермен оқыту керек, мектеп керектері не, бастауыш мектептің маңызын көрсете отырып, жалқылау әдісі, сауаттау әдісі, дыбысты, жалқылау-жалпылаулы әдіс, көрнекілік әдіс сияқты оқыту әдістерін талдап көрсетеді.

Ғалымның қарастырылған әдістемелік еңбектерінде көтерілген мәселелердің қазіргі білім беру жүйесінде ұстанған талаптарымен үндестігі талданады. Қазіргі білім беру жүйесіндегі айтылып жүрген негізгі ерекшеліктер ғалым еңбектерінде көрініс тапқан. Мысалы, жаңартылған білім беру жүйесінің негізгі ерекшеліктеріне сай білімнің үзіліссіз тізбек тәріздес берілуі керек, баланың жас ерекшелігін ескеру қажет, білімнің жеңілден күрделіге қарай берілуі тиіс, бала білімді өзбетімен алу керек, оқушы алған білімін тәжірибеде, күнделікті өмірде қолдана білу керек деген сияқты қағидалар ұстанады. Осы ерекшеліктер мен ұстанымдар Ахмет Байтұрсынұлының әдістемелік еңбектерінде, оқыту жайындағы мақалаларында жан-жақты талданып, қарастырылған. Мақалада ғалымның еңбектерінен мысалдар келтіріліп дәлелденеді.

Түйін сөздер. оқыту мәселесі, білім беру жүйесі, оқыту қағидалары, жаңартылған білім беру жүйесі, оқыту әдістері.